

УДК 343.9:351.74

Є.О. ГЛАДКОВА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

***Ключеві слова:** працівники органів внутрішніх справ, запобігання, загальносоціальне, спеціально-кримінологічне*

Державна політика запобігання та протидії злочинності в Україні знаходиться на низькому рівні. Налагодження дієздатних відносин та зв'язків у певній системі сприяє покращенню результатів її функціонування [1]. Визначальним фактором у даній сфері виступає розробка і реалізація правових, організаційно-управлінських заходів щодо запобігання злочинам, а також здійснення комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціально прийняттого рівня злочинності, мінімізацію наслідків вчинення злочинів [2].

Рівень роботи правоохоронних структур, центральних, місцевих органів влади та місцевого самоврядування над запобіганням злочинності є низьким, правоохоронна діяльність переважно орієнтована на розкриття та розслідування вже скоєних злочинів, а не на їх запобігання через вплив на причини та умови злочинів. Вагомим чинником у цьому ряду постає і проблема наявності серйозних прогалин, застарілих і практично недіючих норм законодавчої бази протидії злочинності та її запобігання [1]. Інтегративна система організованої протидії злочинності, запобігання злочинності включає в себе різноманітні запобіжні заходи різних галузей знань.

У сучасній кримінології проблемам запобігання та протидії злочинності приділяється певна увага у роботах Г.А. Аванесова, О.В. Бокова, С.Є. Віщина, В.В. Голіні, Л.М. Давиденка, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.Е. Жалинського, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака, О.М. Литвинова,

Ф.А. Лопушанського, В.В. Лунєєва, О.Б. Сахарова, В.М. Соміна та деяких інших вчених. Втім існує певна низка принципових питань, які потребують спеціального дослідження. Питання запобігання злочинів проти працівників органів внутрішніх справ так і залишилось поза увагою дослідників, бо від відчуття безпеки працівників органів внутрішніх справ залежить і безпека всього населення нашої держави.

Метою запобігання злочинам є корекція особистості, що тягне за собою зміни її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство. Досягнення цієї мети потребує вирішення конкретних завдань:

- виявлення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість учинення злочинів;
- вивчення соціально-психологічних особливостей цих осіб, а також зовнішніх джерел негативного впливу;
- прогнозування ймовірності скоєння особами різних антигромадських та протиправних дій;
- планування з урахуванням суспільної небезпеки особистості заходів індивідуальної профілактики;
- застосування позитивних заходів впливу та корекції [1].

Загальносоціальне запобігання – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього попередження злочинності. Вона спрямована перш за все на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави. Загальносоціальне запобігання злочинності полягає в тому, що його здійснення зменшує соціальні суперечності, криміногенне протистояння різних верств населення, рівень безробіття, підвищує стандарт життя людей, створює необхідні умови для легалізованого одержання достатніх прибутків громадянами, сприяє побудові міцного фундаменту щодо нормального функціонування всіх соціальних сфер, виховання та контролю над дітьми і молоддю, оздоровлення морального клімату в суспільстві, впровадження високих моральних цінностей у ньо-

му, додержання демократичних засад та ін. Прогресивні соціальні програми спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини, зміцнення громадського порядку, дисципліни, на вирішення проблем поєднання громадських, виробничих, сімейно-побутових інтересів жінок і сім'ї, соціальної адаптації маргінальних верств населення тощо.

Суб'єкти протидії та запобігання злочинності, а саме злочинам проти працівників органів внутрішніх справ функціонують в умовах повсякденного зіткнення із зовнішнім середовищем, в багатоманітній, складній і насиченій сфері, компоненти якої знаходяться в різному співвідношенні з їх основною і додатковим видами діяльності [3, с.30]. При вивченні особистості як об'єкта запобіжного впливу необхідно звернути увагу на її злочинну або іншу противоправну поведінку, наявність співучасників; фактори, причини та умови, які спонукали до скоєння злочинів проти працівників органів внутрішніх справ; чи мало місце алкогольне, наркотичне чи інше оп'яніння; соціально-демографічні, індивідуально-психологічні та фізіологічні особливості; навколишнє середовище, а також попередній злочинний досвід, якщо є. Треба враховувати, що суб'єкт буде намагатися приховати справжні відомості про себе, тому данні про особу повинні постійно оновлюватися з різних джерел.

Правоохоронні заходи повинні бути направлені на вдосконалення правоохоронної системи, створення для правоохоронних органів умов для ефективного запобігання злочинності.

До запобігання злочинності слід активно залучати інститути громадянського суспільства. З цією метою, на наш погляд, необхідним є:

- забезпечення діалогу між владою, бізнесом і громадськими структурами за допомогою організації регулярних загальнонаціональних і регіональних форумів з обговорення як загальних проблем протидії злочинності і корупції, так і окремих практичних задач;

- підтримка практики суспільного моніторингу кримінальної ситуації в країні, здійснюваного авторитетними громадськими організаціями, а також виконання політиками передвиборних обіцянок у сфері боротьби зі злочинністю і корупцією;

- розширення доступу ЗМІ до інформації, яка зачіпає суспільні інтереси, забезпечення обов'язкового і оперативного реагування відповідних органів влади і посадовців на повідомлення ЗМІ про факти вчинення злочинів і корупції;

- притягнення до дисциплінарної і кримінальної відповідальності посадовців, перешкоджаючих представникам ЗМІ здійснювати збір і розповсюдження інформації про вказані факти;

- надання підтримки зусиллям журналістського співтовариства з вироблення і забезпечення дотримання правил професійної етики, впровадження процедур журналістського розслідування [4, с.24–26].

Важливу роль в створенні і реалізації загальнодержавних заходів із запобігання злочинності повинна зіграти міжнародна співпраця [5, с.7].

О.М. Литвинов вважає, що зусилля державних органів повинні бути направлені на зміцнення взаємозв'язків на державному і відомчому рівні в даній сфері, для чого слід розширити практику:

- приєднання до міжнародних угод про допомогу у видачі злочинців;

- введення дискримінаційних заходів для бізнесменів, чий бізнес пов'язаний з транснаціональною злочинністю;

- налагодження міжнародного інформаційного обміну по окремих напрямках боротьби зі злочинністю;

- уніфікації підходів до формування доказової бази по злочинах, що мають транснаціональний або міжнародний характер, а також корупційним діянням;

- укладання двосторонніх і багатосторонніх угод про проведення спільних оперативних заходів;

- укладання угод про взаємну правову допомогу, пов'язану з видачею кримінально переслідуваних осіб, допитом свідків, доступом до банківських рахунків і накладенням на них арешту;

- розробки і реалізації спільних програм боротьби з транснаціональною злочинністю [6, с.165].

Для вирішення задач по формуванню антикримінального світогляду у громадян нам здається необхідним реалізувати наступні заходи:

- використовуючи можливості державних і приватних засобів масової інформації, популяризувати приклади успішної реалізації програм протидії злочинності, розкриття особливо тяжких злочинів, ліквідації злочинних угруповань в різних регіонах;

- розробити і здійснити ряд антикримінальних і антикорупційних освітніх програм і кампаній з метою подолання пасивності суспільства в сприйнятті злочинності і корупції як загрози національної безпеки і базовим цінностям суспільства;

- забезпечити формування в суспільстві сприйняття злочинності як комплексного антисоціального явища, боротьба з яким повинна починатися і вестися не тільки «зверху», але і «знизу»;

- забезпечити максимальну гласність при здійсненні державою політики боротьби зі злочинністю;

- розробити і здійснити заходи з державної підтримки створення суб'єктів громадянського суспільства, залучених в антикримінальну діяльність;

- привернути приватний сектор економіки (через асоціації малого і середнього бізнесу, галузеві союзи підприємців та інше) до участі в окремих програмах боротьби зі злочинністю і здійснення державної політики в цьому напрямі (зокрема, запропонувати їм розробити стандарти ділової практики, кодексів ділової поведінки і створення асоціацій з популяризації антикримінальної етики підприємництва);

- привернути ЗМІ до формування антикримінального світогляду і популяризації антикримінальної діяльності [7, с.112–116].

Проблема службового авторитету. З одного боку, авторитет є обов'язковою частиною будь-якої професії, з іншого авторитет може виступати у формі практичного впливу, особливостю якого є нестабільність та необхідність постійного підтвердження. Слово «професія» вказує на спеціальну професійну кваліфікацію і досвід, тобто на авторитет конкретного працівника-професіонала. Такий авторитет асоціюється з професійною або професійним інтелектуалізмом, він ніби підживлюється ними. Усі три елементи професії – авторитет, культура, інтелектуалізм – формуються і закріплюються в процесі набуття, становлення і розвитку професіоналізму [4, с.16, 46].

Для працівників органів внутрішніх справ принципово важливо і необхідно засвоїти високий рівень не тільки професійної, але й загальної культури, щоб психологічно грамотно будувати стосунки не тільки зі свідками - випадково задіяними законослухняними особами, але й з правопорушниками та злочинцями [5, с.40–41; 6, с.11].

Реалізація вище зазначених заходів дозволить істотно послабити позиції та вплив злочинності на суспільно-політичну і соціально-економічну обстановку, що дасть можливість поставити під контроль розвиток кримінальної ситуації в країні і створить об'єктивні умови для істотного підвищення ефективності функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності. Але важливою умовою цього є політика держави, направлена на оздоровлення суспільства, підвищення його духовності, культури соціальної захищеності всіх верств населення та справедливого відношення до кожного громадянина держави. Життєві сили повинні бути направлені на створення антикримінальної системи поглядів і ідей, сприяти формуванню в суспільстві стійкого неприйняття кримінальної субкультури, захист основних суспільних цінностей людини.

Загальносоціальне запобігання створює соціально-економічні та культурні підвалини для ефективного здійснення спеціально-

кримінологічного і індивідуального запобігання злочинам [8].

Що ж стосується спеціального запобігання злочинам, то воно спрямоване на виявлення і усунення або послаблення дії факторів, що детермінують злочинність у цілому, окремі види і групи злочинів, причини та умови конкретних злочинів [9, с.4–7; 10, с.25–26].

Як засвідчило проведене нами дослідження, переважна більшість працівників органів внутрішніх справ, безпосередньо виконуючи свої службові обов'язки, недостатньо уваги приділяють виконанню заходів із запобігання злочинам проти власного життя та здоров'я. Це обумовлено тим, що на сьогодні вагомим науково обґрунтованих і практично спрямованих методичних розробок з організації тактики запобігання злочинам досліджуваної категорії немає. Зважаючи на специфічність, значну складність виявлення, розкриття, розслідування, вважаємо за необхідне докладно зупинитися на дослідженні питань, що стосуються окремих аспектів її запобігання.

Для ефективної боротьби зі злочинами проти працівників органів внутрішніх справ в першу чергу необхідно оптимально вдосконалити кримінологічні та кримінально-правові гарантії працівників органів внутрішніх справ.

Злочинці вивчаємої категорії злочинів не лише агресивні у зв'язку із застосовуваними силовими засобами припинення їхньої суспільно небезпечної поведінки, але часто розраховують надалі і на помсту, також планують можливі форми опору при ситуативних спробах їх затримання. Посягаючи на життя та здоров'я працівників органів внутрішніх справ злочинець намагається перешкодити нормально здійснювати охорону громадського порядку або помститися за таку діяльність.

Діє загальноновизнана теоретична думка і законодавча позиція про те, що злочини проти життя і здоров'я працівника правоохоронного органу характеризуються винятково високим правовим цинізмом.

Не дивлячись на проведені значні зміни у законодавстві, які загалом розширюють права

та поліпшують умови несення служби працівників органів внутрішніх справ, залишаються застарілі елементи, що не відповідають правовим реаліям сьогодення. У кримінологічній літературі привертається увага до актуальної проблеми якісного поліпшення підбору і підготовки кадрів дільничних інспекторів міліції, які б в достатній мірі мали уяву про специфіку комплексу профілактичних функцій щодо засуджених, коли приймається умовне засудження або ж відстрочується виконання вироку [11, с.9].

Працівники органів внутрішніх справ є найбільш активними учасниками боротьби зі злочинністю, також в коло їхньої діяльності входять функції попередження, запобігання, а відповідно, професійні ускладнення і реальна небезпека такої діяльності визначають високий рівень суспільної небезпеки посягань на життя і здоров'я працівників міліції. Якщо, в загальному плані, змістовна суть суспільної небезпеки не являє собою великої складності для теоретичного і практичного її усвідомлення, то суттєво складним і проблемним є вивчення кримінологічних аспектів суспільної небезпеки тих чи інших посягань на життя, здоров'я і гідність працівників органів внутрішніх справ на комплексному рівні, з урахуванням багатьох специфічних конкретних складів злочинів.

Загалом, якщо попереджувальна сила кримінального закону перш за все в його моральному і соціальному змісті, то цей морально-правовий та попереджувальний статус закону автоматично ще більше підвищується, коли йдеться про боротьбу зі злочинними посяганнями на життя і здоров'я правоохоронців. Підвищена суспільна небезпека розглядуваних злочинів зумовлена не лише загальним рівнем небезпеки і цинічності психологічних стимулів та механізмів їх вчинення, але й емоційно загостреним станом суспільної думки щодо відвертого виклику злочинних структур суспільству, державі. Звідси випливає дуже важливе завдання законодавця: забезпечити відповідність кримінально правових норм нормам моралі, моральним основам життя сучасного

суспільства. Без такого співвідношення немає сенсу й думати про ефективність кримінально-правових норм [12, с.22; 13, с.281].

Слабкі соціальні гарантії працівників органів внутрішніх справ, правові колізії, які зустрічаються у відомчих нормативно-правових актах, досить часто провокують проблему, яка полягає у тому, що працівники часто позбавляються можливості ініціативно, рішуче, з урахуванням екстремальних умов здійснювати покладені на них функції та завдання. Нерідко вони фактично стають заручниками зовнішніх обставин та власної нерішучості. Ситуація, за якої робота працівників органів внутрішніх справ не лише позбавлена стимулювання (а інколи й просто блокується) пояснюється правовою незахищеністю цієї категорії осіб. Як результат – їх побоювання ризикувати заради державних інтересів, вдаватися до подвійного перестраховування (а це сприятливе підґрунтя для розростання бюрократичного механізму), слабка протидія зростанню злочинності, інші негативні наслідки. Працівники органів внутрішніх справ України від початку служби у відповідних підрозділах повинні усвідомлювати, що їхня праця безпосередньо пов'язана з професійним ризиком, що держава дозволяє ризикувати в ім'я забезпечення інтересів України. Але, на жаль, саме абстрактним визначенням та декларуванням все обмежується, бо досі в жодному нормативно-правовому акті немає відповідної норми про кваліфікацію професійного ризику. Практика переконує, що через таку законодавчу неврегульованість та невизначеність вже зараз потерпають працівники органів внутрішніх справ [14, с.197–198].

Безпека та охорона життя та здоров'я працівників органів внутрішніх справ – багатоаспектна проблема, яка розпочинається з самозахисту та державного захисту, тобто професійно-фізичної підготовки.

Психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ стає вихідною та обов'язковою для створення необхідних умов ранньої профілактики різного роду ексцесів між ними і злочинцями, особливо при переві-

рці особи або при затриманні представників злочинного світу. Працівники органів внутрішніх справ повинні в повній мірі усвідомлювати правову значимість своєї правоохоронної діяльності, оскільки право має справу тільки із соціально значущими актами поведінки [15, с.8].

Питання технічного оснащення правоохоронної діяльності має принциповий характер. Забезпечення органи внутрішніх справ, на які покладено запобігання, припинення, виявлення, документування та розкриття злочинів, технічними, спеціальними засобами і засобами зв'язку повинне бути на рівні розв'язуваних завдань. Відсутність, яких знижує ефективність діяльності всієї системи органів внутрішніх справ України.

Для надійного захисту здоров'я і життя працівників органів внутрішніх справ недостатньо підключена міліцейська громадськість, а це не дає можливості на надійному рівні вирішувати численні проблемні питання соціального захисту працівників міліції, в тому числі й з питань безпечних умов їх праці. Ніколи громадська думка не мала такого значення як тепер. Сьогодні одна з найважливіших складових управління процесом зв'язків з населенням полягає у тому, щоб допомогти органам внутрішніх справ зрозуміти вагу вказаної думки та професійно змінюватися і змінювати цю думку. Доцільним буде:

- створити в Департаменті кадрового забезпечення Міністерства внутрішніх справ України самостійний структурний підрозділ з питань захисту соціальних прав і безпечних умов діяльності працівників органів внутрішніх справ;

- розробити та затвердити Положення про діяльність профспілки працівників органів внутрішніх справ з регулюванням усього комплексу питань охорони їх соціальних прав з відповідним спрямуванням на активну участь у цій діяльності й самих зацікавлених осіб усіх підрозділів органів внутрішніх справ; охорона життя і здоров'я працівників міліції повинна стати не тільки відомчо-державною, але й справою широкої відомчої

громадськості, зрештою і державною справою в цілому;

- оновити методичні рекомендації щодо навичок працівників міліції до самооборони в екстремальних умовах виконання службових обов'язків;

- узагальнити теоретичні ідеї щодо підвищення кримінально правових гарантій охорони життя, здоров'я і гідності працівників міліції;

- вважати базисною умовою захисту основних прав працівників міліції при виконанні службових обов'язків – всіляке підвищення авторитету міліцейського корпусу серед населення.

Для забезпечення кримінальної безпеки органів внутрішніх справ необхідно вирішити наступні завдання:

- виявлення намірів криміналітету протидіяти оперативно-службовим та службово-бойовим заходам органів внутрішніх справ, здійснювати посягання на співробітників, їх близьких та інших осіб, які сприяють цим заходам;

- реалізація заходів з діючого фізичного та правового захисту працівників, спецпарату, учасників кримінального судочинства, інших осіб, що сприяють здійсненню правоохоронної діяльності, і їх близьких від злочинних посягань;

- розкриття, розслідування злочинів, вчинених проти працівників органів внутрішніх справ, та осіб, що сприяють їм у виконанні оперативно-службових і службово-бойових завдань, їх близьких, справедливе покарання винних;

- попередження і припинення проникнення представників організованих злочинних груп, інших правопорушників та осіб, які мають орієнтації, що суперечать інтересам правоохоронної державної служби, в кадрові, спецпарат ОВС та громадські помічники;

- недопущення прийому на службу осіб, які за своїми діловими морально-вольовими характеристиками не відповідають вимогам здійснення правоохоронної діяльності;

- функціонування системи безперервної якісної професійної підготовки;

- виявлення, попередження, припинення і покарання протиправної діяльності окремих що займають штатні посади, позаштатних і негласних співробітників, а також громадських помічників, ангажованих криміналітетом або ініціативно здійснюючих службову та цивільну зраду, які отримують хабарі і іншим чином зловживають посадовим положенням;

- забезпечення збереження, припинення несанкціонованого доступу до секретної та іншої службової інформації, що характеризує діяльність органів внутрішніх справ;

- забезпечення конспірації в оперативно-розшуковій діяльності, службової таємниці в адміністративно-юрисдикційній та профілактичній, таємниці слідства та дізнання – в процесуальній діяльності;

- забезпечення фізичної та технічної охорони приміщень, будівель, зброї, бойової, спеціальної та організаційної техніки, транспортних засобів, територій, що використовуються ОВС.

В умовах стабільного розвитку держави та її населення, а отже й підвищення рівня та ускладнення структури злочинності в Україні проблема запобігання правопорушень і злочинності набуває масштабного значення в умовах, де на перших рубежах охорони правопорядку збільшується кількість потерпілих серед працівників органів внутрішніх справ. У цьому відношенні, слід підкреслити, що загальносоціальна і спеціально-кримінологічна ефективність запобігання злочинів залежить не тільки від якісного рівня підготовки працівників органів внутрішніх справ виконувати свої професійні обов'язки в екстремальних умовах, але й від ефективності реалізації своєї безпеки та гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвинов О. М. Тактика запобігання злочинам / О. М. Литвинов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.org.ua>

gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_1/PB-1/PB-1_27.pdf

2. Черкасов О. М. Поняття і структура механізму запобігання злочинам / О. М. Черкасов // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 652–656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09hommzz.pdf>.

3. Комплексное изучение системы воздействия на преступность (методологические и теоретические основы) / под ред. П. П. Осипова. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1978. – 150 с.

4. Наказ МВС України «Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України» : від 28.06.1997 р., № 423.

5. Білий П. О. До питання про правову культуру співробітників органів внутрішніх справ / П. О. Білий // Право України. – 1997. – № 10. – С. 40–41.

6. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1980. – 1600 с.

7. Поняття і система запобігання злочинності, класифікація запобіжних заходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravnyk.info/krmlg_7-1.html.

8. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений / В. В. Голина. – К., 1989. – С. 4–7.

9. Алексеев А. И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы : мо-

нография / А. И. Алексеев, С. И. Герасимов, А. Я. Сухарев. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – С. 25–26.

10. Мацко А. С. Теоретичні і практичні аспекти діяльності дільничного інспектора міліції органів внутрішніх справ по попередженню рецидиву злочинів серед осіб, засуджених умовно, і тих, до кого застосована відстрочка виконання вироку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. С. Мацко ; Київськ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1995. – 24 с.

11. Криминологическое значение конкретной жизненной ситуации: Механизм преступного поведения / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1981. – С. 87–95

12. Криминология : учебник [для юрид. вузов] / С. Б. Алимов, Ю. М. Антонян, С. П. Бузынова и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – М. : Юрист, 1995. – 511 с.

13. Кисіль З. Р. Професійний ризик у діяльності працівників органів внутрішніх справ України / З. Р. Кисіль // Науковий вісник Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2008. – Вип. 1. – С. 195–203.

14. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1978. – 191 с.

15. Сафонов А. Д. Преступность в России и криминальная безопасность органов внутренних дел : монография / А. Д. Сафонов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 415 с.

Гладкова Є. О. Питання запобігання злочинам проти працівників ОВС / Є. О. Гладкова // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 113–119 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12geoppo.pdf>

Розглянуто проблеми запобігання злочинам проти працівників органів внутрішніх справ.

Гладкова Е.А. Вопросы предотвращения преступлений против сотрудников ОВД

Рассмотрены проблемы предотвращения преступлений против сотрудников внутренних дел.

Gladkova E.O. Issues of Prevention of Crimes against Police Officers

To problems of prevention of crimes against employees of Internal Affairs is devoted.